

تعریف صحابی در دیدگاه آیت الله سبحانی

سید ضیاءالدین علیانسانب^۱

فهیمة احدی پور^۲

چکیده

در سنت جاری خدای متعال برای هر امتی رسول و برای هر قومی، هدایتگری است. آخرین پیامبر الهی، حضرت محمد ﷺ هستند. در طول تاریخ عده ای با نام صحابه پیامبر ﷺ مطرح شده‌اند. با توجه به اختلاف شیعه و سنی در تعریف اصطلاحی صحابه و تعیین مصادیق آن و عدم ارایه تعریفی شیعی، این اثر دیدگاه آیت الله سبحانی را به عنوان یکی از صاحب نظران شیعه در عصر حاضر به روش کتابخانه‌ای مورد بررسی قرار داده است تا با ارائه تعریفی شیعی از صحابه، شیعه را از اتهام به سب و لعن صحابه باز دارد. نوشتار حاضر در نهایت به این نتیجه رسید که آیت الله سبحانی با این که معنای لغوی صحابه را که ملازمت و ... است، به صورت مستقل مورد بررسی قرار نداده‌اند، ولی از این معنا غافل نبوده‌اند و آن را ملاک در مفهوم صحابی می‌دانند. ایشان همچنین تعریف جامع و کاملی از صحابی ارایه نکرده‌اند، ولی از مجموع مباحث ایشان می‌توان به این نتیجه رسید که صحابی باید دارای ویژگی‌های ذیل باشد: مصاحبت طولانی با پیامبر ﷺ، همراهی با پیامبر ﷺ در ماجراهای مهم و حساس، اطاعت از پیامبر ﷺ در اوامر و نواهی و کردار و رفتار و دارا بودن اوصاف مذکور تا زمان مرگ.

کلیدواژه‌ها: آیت الله سبحانی، صحابه، اصحاب، عدالت صحابه.

۱. سیدضیاءالدین علیانسانب/ دانشیار گروه معارف اسلامی دانشگاه علوم پزشکی تبریز، تبریز، ایران، olyanasabz@tbzmed.ac.ir

ahadipoor1991@gmail.com

۲. فهیمة احدی پور/ طلبه سطح سه حوزه الزهرا تبریز

مقدمه

خدای متعال در قرآن فرموده «وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ» (فاطر(۳۵):۲۴)؛ برای هر امتی پیامبری است. رسول اکرم ﷺ خاتم الانبیاء هستند. در طول تاریخ عده‌ای با نام صحابه‌ی پیامبر ﷺ مطرح شده‌اند، اما در تعریف مفهومی صحابه و تعیین مصداق صحابی‌ان بین شیعه و سنی اختلاف نظر وجود دارد و منشا این اختلاف به تعریف اصطلاحی صحابه باز می‌گردد. بزرگان اهل سنت تعاریف مختلفی برای صحابه ذکر کرده‌اند اما شیعه تعریف مستقلی در این زمینه مطرح نکرده است. از آنجایی که یکی از صاحب‌نظران شیعه در عصر حاضر آیت الله جعفر سبحانی هستند، از این روی، نوشتار حاضر با پاسخ به این سوال که تعریف صحابه از دیدگاه شیعه بر اساس دیدگاه آیت الله سبحانی چیست؟ درصدد ارائه تعریفی دقیق برای صحابه از دیدگاه شیعه با تاکید بر نظر آیت الله سبحانی، به روش کتابخانه‌ای و با استناد به منابع معتبر فریقین است.

به دلیل این که نظریه‌ی عدالت صحابه از مبانی سیاسی و فقهی اهل سنت بوده و با توجه به این که وهابی‌ها لعن برخی از صحابه توسط شیعه را دست آویز اتهام کفر به شیعه قرار داده‌اند، ارائه تعریف دقیقی از دیدگاه شیعه و تعیین مصداق‌های صحابه امری ضروری است تا بدین وسیله مشخص گردد افرادی که شیعه لعن می‌کند، خارج از تعریف اصطلاحی صحابه از نظر شیعه است.

به طور کلی در مبحث عدالت صحابه و آثار نگاشته شده در این زمینه به معنای لغوی و اصطلاحی صحابه توجه شده است، به عنوان مثال در کتاب صحابه در قرآن ضمن بررسی معنای لغوی و اصطلاحی صحابه، تعریفی از صحابه بر اساس دیدگاه شیعه ارائه شده است (علیانسب، ۱۳۹۳ش، ۳۲)، و در پایان نامه مستندات قرآنی اهل سنت در نظریه عدالت صحابه از فهیمه احدی‌پور (احدی‌پور، ۱۳۹۶ش^۱) نیز همین تعریف انتخاب شده است، اما بر اساس تتبع نویسنده فقط یک مقاله در خصوص تحلیل مفهوم صحابی از علی عبدالله زاده و محمود کریمی به نگارش درآمده است که آن هم مفهوم صحابی را از دیدگاه اهل حدیث مورد نقد و بررسی قرار داده است. لذا این اثر در پی ارائه تعریف دقیق صحابه از منظر شیعی با تاکید بر نظر آیت الله سبحانی است.

معنای لغوی صحابه

صحابه از ریشه‌ی صحب، جمع صاحب (فراهیدی، ۱۴۰۹ م، ۳: ۱۲۰) در لغت به معانی زیر آمده است:

ملازمت (فراهیدی، ۱۴۰۹ م، ۳: ۱۲۰) / ازهری، ۴: ۱۵۳ / صاحب، ۱۴۱۴ق، ۲: ۴۶۷ / جوهری، ۱۳۷۶ق، ۱: ۱۶۲ / ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ۳: ۳۳۵ / راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ۴۷۵ / ابن سیده، ۱۴۲۱ق، ۳: ص ۱۶۶ / ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱: ۵۱۹ / فیومی، ۱۴۱۴ق، ۳۳۳ / فیروز آبادی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۱۲۲ / طریحی، ۱۳۷۵ش، ۲: ۹۶ / زبیدی، ۱۴۱۴ق، ۲: ۱۴۰ / مصطفوی، ۱۴۳۰ق، ۶: ۲۳۱ / ابوجیب، ۱۴۰۸ق، ۲۰۷)، مصاحبت (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ۳: ۱۲۰ / ابن درید، ۱۹۸۱م، ۱: ۲۸۰ / ازهری، ۱۴۲۱ق، ۴: ۱۵۴ / جوهری، ۱۳۷۶ش، ۱: ۱۶۱ / راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ۴۷۵ / زمخشری، ۱۹۷۹م، ۳۴۸ / ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱: ۵۲۰ / فیروز آبادی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۱۲۲ / طریحی، ۱۳۷۵ش، ۲: ۹۹ / مدنی، ۱۳۸۴ش، ۲: ۱۹۵ / زبیدی، ۱۴۱۴ق، ۲: ۱۴۰ / موسی، ۱۴۱۰ق، ۱: ۱۳۰ / مصطفوی، ۱۴۳۰ق، ۶: ۲۳۱ / مهنا، ۱۴۱۳ق، ۲: ۸)، معاشرت (ابن سیده، ۱۴۲۱ق، ۳: ۱۶۶ / ابن

^۱ سال دفاع نوشته شده است.

منظور، ۱۴۱۴ق، ۱: ۵۱۹ / فیروز آبادی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۱۲۲ / زبیدی، ۱۴۱۴ق، ۲: ۱۴۰ / موسی، ۱۴۱۰ق، ۱: ۱۳۰ / مهنا، ۱۴۱۳ق، ۲: ۸)، مرافقت(موسی، ۱۴۱۰ق، ۱: ۱۳۰ / ابوجیب، ۱۴۰۸ق، ۲۰۷)، یاری کردن(فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ۳: ۱۲۰ / ازهری، ۱۴۲۱ق، ۴: ۱۵۳ / صاحب، ۱۴۱۴ق، ۲: ۴۶۷ / جوهری، ۱۳۷۶ش، ۱: ۱۶۲ / ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ۳: ۳۳۵ / راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ۴۷۵ / ابن سیده، ۱۴۲۱ق، ۳: ۱۶۶ / زمخشری، ۱۹۷۹م، ۳۴۸ / ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱: ۵۲۰ / فیروز آبادی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۱۲۲ / مدنی، ۱۳۸۴ش، ۲: ۱۹۶ / زبیدی، ۱۴۱۴ق، ۲: ۱۴۰ / موسی، ۱۴۱۰ق، ۱: ۱۳۰ / مصطفوی، ۱۴۳۰ق، ۶: ۲۳۱ / مهنا، ۱۴۱۳ق، ۲: ۸)، حفظ کردن(فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ۳: ۱۲۰ / ابن درید، ۱۹۸۱م، ۱: ۲۸۰ / ازهری، ۱۴۲۱ق، ۴: ۱۵ / ابن سیده، ۱۴۲۱ق، ۳: ۱۶۷ / زمخشری، ۱۹۷۹م، ۳۴۸ / ابن اثیر، ۱۳۶۷ش، ۳: ۱۱ / ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱: ۵۲۰ / طریحی، ۱۳۷۵ش، ۲: ۹۷ / مدنی، ۱۳۸۴ش، ۲: ۱۹۸ / زبیدی، ۱۴۱۴ق، ۲: ۱۴۱ / مصطفوی، ۱۴۳۰ق، ۶: ۲۳۱ / ابوجیب، ۱۴۰۸ق، ۲۰۷ / مهنا، ۱۴۱۳ق، ۲: ۸)، پیروی کردن(ابن درید، ۱۹۸۱م، ۱: ۲۸۰ / ازهری، ۱۴۲۱ق، ۴: ۱۵۴ / صاحب، ۱۴۱۴ق، ۲: ۴۶۷ / جوهری، ۱۳۷۶ق، ۱: ۱۶۲ / ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ۳: ۳۳۵ / راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ۴۷۵ / ابن سیده، ۱۴۲۱ق، ۳: ۱۶۷ / زمخشری، ۱۹۷۹م، ۳۴۸ / ابن اثیر، ۱۳۷۶ق، ۳: ۱۱ / ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱: ۵۲۱ / فیروز آبادی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۱۲۲ / طریحی، ۱۳۷۵ش، ۲: ۹۶ / مدنی، ۱۳۸۴ش، ۲: ۱۹۶ / زبیدی، ۱۴۱۴ق، ۲: ۱۴۰ / مصطفوی، ۱۴۳۰ق، ۶: ۲۳۱ / مهنا، ۱۴۱۳ق، ۲: ۸)، غلبه کردن(صاحب، ۱۴۱۴ق، ۲: ۴۶۷)، حیا کردن(صاحب، ۱۴۱۴ق، ۲: ۴۶۷ / ابن سیده، ۱۴۲۱ق، ۳: ۱۶۶ / زمخشری، ۱۹۷۹م، ۳۴۸ / ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱: ۵۲۱ / فیروز آبادی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۱۲۲ / مدنی، ۱۳۸۴ش، ۲: ۱۹۶ / مهنا، ۱۴۱۳ق، ۲: ۸)، منع کردن(ازهری، ۱۴۲۱ق، ۴: ۱۵۴ / ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱: ۵۱۹ / زبیدی، ۱۴۱۴ق، ۲: ۱۴۱ / مصطفوی، ۱۴۳۰ق، ۶: ۲۳۱ / مهنا، ۱۴۱۳ق، ۲: ۸)، ترک کردن(ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱: ۵۲۱)، جمع کردن(مدنی، ۱۳۸۴ش، ۲: ۱۹۵)، پاداش دادن(ازهری، ۱۴۲۱ق، ۴: ۱۵۴ / صاحب، ۱۴۱۴ق، ۲: ۴۶۷ / ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ۱: ۵۱۹ / طریحی، ۱۳۷۵ش، ۲: ۹۶ / زبیدی، ۱۴۱۴ق، ۲: ۱۴۱ / مصطفوی، ۱۴۳۰ق، ۶: ۲۳۱) و نزدیکی(ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ۳: ۳۳۵).

با بررسی آثار آیت الله سبحانی این نتیجه به دست می‌آید که ایشان به معنای لغوی صحابه توجه نکرده‌اند و بیشتر مباحث ایشان بر روی معنای اصطلاحی صحابه است.

اگر بررسی معنای صحابه به ترتیب تاریخ تالیف کتب لغت باشد، باید گفت که معنای صحابه در العین فراهیدی ملازمت، یاری و حفظ می‌باشد(فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ۳: ۱۲۰) و در لغت‌نامه‌های قرن چهارم بر معانی پاداش، تبعیت و نزدیکی تاکید شده است(ابن درید، ۱۹۸۱م، ۱: ۲۸۰ / ازهری، ۱۴۲۱ق، ۴: ۱۵۴ / صاحب، ۱۴۱۴ق، ۲: ۴۶۷ / جوهری، ۱۳۷۶ق، ۱: ۱۶۲ / ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ۳: ۳۳۵) و در بقیه تا عصر حاضر تلفیقی از این معانی آمده است.

با توجه به این که معنای ملازمت، یاری، حفظ و تبعیت در بیشتر لغت‌ها وجود دارد، می‌توان گفت که معنای اصلی صحابه همین معانی‌اند. هرچند که معنای تبعیت در العین وجود ندارد ولی نظر به این که این معنی در کتب دیگر موجود است و از طرفی در انتساب العین موجود به خلیل بن احمد فراهیدی تردید است، می‌توان این معنی را نیز جز معنای اصلی صحابه ذکر کرد.

البته زمخشری معنای مصاحبت و یاری را معنای اصلی و حفظ و پیروی را معنای مجازی می‌داند(زمخشری، ۱۹۷۹ق، ص ۳۴۸) و ابن فارس فقط معنای نزدیکی را اصل و بقیه را مجازی می‌داند.(ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ۳: ۳۳۵)

در کتاب صحابه در قرآن نیز ملازمت و یاری معنای اصلی شمرده شده است به اعتبار این که این مفهوم هم در انقیاد و تبعیت وجود دارد و هم در حفظ. (علیانسب، ۱۳۹۳ش، ص ۲۱)

تعریف اصطلاحی صحابه

در معنای اصطلاحی صحابه، تعاریف مختلفی وارد شده است؛ از جمله:

بخاری می‌گوید: «هر کسی از مسلمین که با پیامبر ﷺ مصاحبت داشته و یا او را دیده باشد از صحابه است.^۱» (البخاری، ۱۴۰۱ق، ۴: ۱۸۸/ علی بن محمد، ابن الاثیر، بی‌تا، ۱: ۱۲)

سعید بن مسیب (سید التابعین) می‌گوید: «صحابه کسی است که در برپایی یک یا دو سنت همراه پیامبر ﷺ باشد و یا در یک یا دو غزوه همراه ایشان باشد.^۲» (علی بن محمد، ابن الاثیر، بی‌تا، ۱: ۱۲/ ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۸/ تهانوی، ۱۹۹۶م، ۲: ۱۰۶۱/ الشهرزوری، ۱۴۱۶ق، ۱۷۵)

واقدی می‌گوید: «هر کسی که پیامبر ﷺ را در حال بلوغ ببیند و امر دین را بفهمد و به آن راضی باشد صحابه‌ی پیامبر ﷺ است؛ اگرچه ساعتی از روز ایشان را درک کرده باشد.^۳» (علی بن محمد، ابن الاثیر، بی‌تا، ۱: ۱۲/ ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۸/ تهانوی، ۱۹۹۶م، ۲: ۱۰۶۱/ الشهرزوری، ۱۴۱۶ق، ۱۷۵/ المالکی، بی‌تا، ۱۵۲)

احمد بن حنبل می‌گوید: «هر کس یک سال یا یک ماه یا یک روز یا ساعتی مصاحب پیامبر ﷺ باشد، صحابی ایشان است.^۴» (علی بن محمد، ابن الاثیر، بی‌تا، ۱: ۱۲/ المالکی، بی‌تا، ص ۱۴۷ و ۱۴۸)

قاضی ابوبکر محمد بن طیب می‌گوید: «بین اهل لغت هیچ اختلافی نیست که صحابی مشتق از «صحب» است و مشتق از قدر خاص نیست، بلکه بر هر کسی که با دیگری مصاحبت کند؛ چه کم چه زیاد؛ اطلاق می‌شود.^۵» (علی بن محمد، ابن الاثیر، بی‌تا، ۱: ۱۲)

امام غزالی می‌گوید: «اسم صحابی بر کسی که با او ﷺ مصاحبت داشته باشد اطلاق می‌شود؛ لکن از حیث وضع لغوی، مصاحبت ولو ساعتی باشد، کفایت می‌کند اما عرف این عنوان را به کسی اختصاص می‌دهد که مصاحبت زیاد داشته باشد.^۶» (علی بن محمد، ابن الاثیر، بی‌تا، ۱: ۱۲)

سخاوی می‌گوید: «صحابی به کسی می‌گویند که حداقل چیزی که بشود اسم صحبت را بر آن اطلاق کرد، با پیامبر ﷺ مصاحبت داشته باشد و اگر مصاحبتش طولانی و مجالستش زیاد باشد که چه بهتر.^۱» (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۷)

^۱ وَمَنْ صَحِبَ النَّبِيَّ أَوْ رَأَاهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَهُوَ مِنْ أَصْحَابِهِ.

^۲ الصَّحَابَةُ لَا نَعُدُّهُمْ إِلَّا مَنْ أَقَامَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَنَةً أَوْ سِتِّينَ وَغَزَا مَعَهُ غَزْوَةً أَوْ غَزَوْتَيْنِ.

^۳ كُلُّ مَنْ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ أُدْرِكَ الْحِلْمُ فَأَسْلَمَ وَعَقَلَ أَمْرَ الدِّينِ وَرَضِيَ فَهُوَ عِنْدَنَا مِمَّنْ صَحِبَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ.

^۴ كُلُّ مَنْ صَحِبَهُ شَهْرًا أَوْ يَوْمًا أَوْ سَاعَةً أَوْ رَأَاهُ.

^۵ لَا خِلَافَ بَيْنَ أَهْلِ اللُّغَةِ فِي أَنَّ الصَّحَابِيَّ مُشْتَقٌّ مِنَ الصَّحْبَةِ وَانْهَ لَيْسَ مُشْتَقًّا عَلَى قَدَرِ مَخْصُوصٍ مِنْهَا بَلْ هُوَ جَارٍ عَلَى كُلِّ مَنْ صَحِبَ قَلِيلًا كَانُ أَوْ كَثِيرًا.

^۶ لَا يَنْطَلِقُ اسْمُ الصَّحْبَةِ إِلَّا عَلَى مَنْ صَحِبَهُ ثُمَّ يَكْفَى فِي الْأَسْمَاءِ مِنْ حَيْثُ الْوَضْعُ الصَّحْبَةُ وَلَوْ سَاعَةً وَلَكِنْ الْعَرَفُ يَخْصُصُهُ بِمَنْ كَثُرَتْ صَحْبَتُهُ.

ابو حسین بصری در معتمد می‌گوید: «صحابی کسی است که مجالستی طولانی با پیامبر ﷺ داشته باشد؛ همراه با قصد تبعیت و پیروی کردن»^۲. (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۷)

کیای طبری می‌گوید: «کسی که مصاحبتش با پیامبر ﷺ همانند مصاحبت با دوست خود باشد، به گونه‌ای که او را از احزاب و متصلین به حضرت بدانند»^۳. (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۷)

ابن فورک می‌گوید: «صحابی کسی است که هم‌نشینی او با پیامبر ﷺ بیشتر باشد و به این امر مشهور باشد»^۴. (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۷)

سمعانی می‌گوید: «علمای حدیث، به کسی صحابه می‌گویند که حدیث یا کلمه‌ای را از پیامبر ﷺ روایت کرده باشد و سپس این معنا را وسعت می‌دهند که هر کسی که حتی یک بار پیامبر ﷺ را دیده باشد، صحابی محسوب می‌شود و این به خاطر شرف منزلت نبی ﷺ است که هر کسی پیامبر ﷺ را دیده باشد، حکم صحابه را دارد»^۵. (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۵ق، ۱: ۷ و ۸ / الشهرزوری، ۱۴۱۶ق، ۱۷۵)

ابن صلاح می‌گوید: «هر مسلمانی که پیامبر ﷺ را ببیند صحابی گفته می‌شود»^۶. (المالکی، بی‌تا، ۱۴۳)

ابن کثیر می‌گوید: «صحابی کسی است که پیامبر ﷺ را ببیند، هرچند که مصاحبتش با وی طولانی نبوده و از او حدیثی روایت نکرده باشد»^۷. (المالکی، بی‌تا، ۱۴۸)

ابن حاجب می‌گوید: «صحابی کسی است که پیامبر ﷺ او را دیده باشد»^۸. (المالکی، بی‌تا، ۱۴۹)

ابن تیمیه می‌گوید: «اصحاب، جمع صاحب است؛ و واژه صاحب، اسم فاعل از «صحب-یصحب» می‌باشد؛ بنابراین (به مجرد هم‌نشینی)، واژه صحابه اطلاق می‌شود، چه این هم‌نشینی قلیل باشد، چه کثیر»^۹. (حرانی، ۱۴۱۷ق، ۳: ۱۰۷۶)

بر تعاریف فوق نقدهایی وارد است که در کتب مربوطه بدان پرداخت شده است.^۹

ابن حجر قائل است صحیح‌ترین تعریفی که در این زمینه بدان دست یافته است، تعریف زیر می‌باشد: «کسی که پیامبر ﷺ را در حال ایمان ملاقات کند و مسلمان از دنیا برود صحابی است. پس صحابه شامل کسی می‌شود که پیامبر ﷺ را ملاقات

^۱ . يقع علی من صحب أقل ما يطلق عليه اسم صحبة ، فضلا عن طالت صحبته وكثرت مجالسته.

^۲ . هو من طالت مجالسته له على طريق التبعية له والاخذ عنه.

^۳ . هو من ظهرت صحبته لرسول الله صلى الله عليه وسلم صحبة القرين قرينه حتى يعد من أصحابه وخدمه المتصلين به.

^۴ . هو من أكثر مجالسته واختص به.

^۵ . اصحاب الحديث يطلقون اسم الصحابة على كل من روى عنه حديث أو الكلمة ، ويتوسعون حتى بعد من رآه رؤيته من الصحابة ، وهذا لشرف منزلة النبي صلى الله عليه وسلم أعطوا كل من رآه حكم الصحابة . وقال سيد التابعين سعيد بن المسيب : الصحابي من أقام مع رسول الله صلى الله عليه وسلم سنة أو سنتين ، وغدا معه غزوة أو غزوتين.

^۶ . كل مسلم رأى النبي.

^۷ . من رأى رسول الله (صلى الله عليه وسلم) في حال إسلام الرائي وإن لم تطل صحبته له وإن لم يرو عنه شيئا ، وزاد : هذا قول جمهور العلماء خلفا وسلفا.

^۸ . الصحابي من رآه رسول الله.

^۹ . رك به سيد ضياء الدين، عليان، صحابه در قرآن، ص ۲۴ و ۲۵ و عبد الله، مامقاني، مقباس الهداية، محقق: محمدرضا مامقاني، ج ۲، ص ۳۲۵-۳۳۲

بنابراین، تعریف صحابه، شامل کسی نمی‌شود که یک بار پیامبر ﷺ را دیده است. در حالی که اهل سنت معنای تلازم و یاری را با این که در معنای لغوی صحابه وجود دارد، در تعریف صحابه شرط ندانسته‌اند. بنابراین تعریف اهل سنت نه با لغت سازگاری دارد نه با کاربردهای قرآنی و در واقع نوعی مجاز و جعل اصطلاح است. (علیانسب، ۱۳۹۳ش، ۳۵-۳۶)

از طرف دیگر اگر لفظ صحابه را مجمل بدانیم باید در احکام مترتب بر صحابه به قدر متقین که با دارا بودن شرایط زیر روشن می‌شود، اکتفا کرد.

۱. مصاحبت طولانی با پیامبر ﷺ

۲. همراهی با پیامبر ﷺ در ماجراهای مهم و حساس

۳. مطیع پیامبر ﷺ بودن در اوامر و نواهی و کردار و رفتار

۴. دارا بودن اوصاف مذکور تا زمان مرگ

بنابراین صحابی بودن، عنوانی زایل شدنی است به جهت این که برخی شروط آن مانند ایمان قابل زوال‌اند (علیانسب، ۱۳۹۳ش، ۳۲)

نتیجه گیری

آیت الله سبحانی با این که به صورت مستقل معنای لغوی صحابه را که ملازمت و ... است، مورد بررسی قرار نداده‌اند ولی از این معنا غافل نبوده‌اند و آن را ملاک در مفهوم صحابی می‌دانند.

ایشان همچنین تعریف جامع و کاملی از صحابی ارایه نکرده‌اند ولی با مقدمه قرار دادن مباحث ایشان می‌توان به این نتیجه رسید که صحابی باید دارای ویژگی‌های ذیل باشد که از میان این‌ها، ویژگی اول مورد تاکید ایشان است:

۱. مصاحبت طولانی با پیامبر ﷺ

۲. در ماجراهای مهم و حساس کنار پیامبر ﷺ بودن

۳. مطیع پیامبر ﷺ بودن در اوامر و نواهی و کردار و رفتار

۴. دارا بودن اوصاف مذکور تا زمان مرگ

بر این اساس پیشنهاد می‌شود که مجمعی از متکلمان شیعی، تعریفی واحد از صحابی پیامبر ﷺ ارایه دهند.

به عنوان مثال می‌توان ویژگی‌های بالا را به صورت یک تعریف برای صحابه ذکر کرد: صحابه‌ی حضرت محمد ﷺ کسانی هستند که به دین اسلام ایمان آورده و پیامبر خدا را در حال اسلام ملاقات نموده و مدت قابل توجهی آن حضرت را در مسیر اسلام و رسالت آن حضرت همراهی کرده و این فضیلت را تا پایان عمر حفظ کرده‌اند.

۱. ابن اثیر، علی بن محمد، اسد الغابه فی معرفه الصحابه، بیروت- لبنان، نشر دار الکتب العربی، بی تا.
۲. ابن اثیر، مبارک بن محمد، النهایه فی غریب الحدیث و الاثر، محقق/ مصحح: محمود محمد طناحی، طاهر احمد زاوی، چاپ چهارم، قم، نشر موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۶۷ ه ش.
۳. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، الاصابه فی تمییز الصحابه، محقق: عادل احمد عبدالموجود/ علی محمد معوض، چاپ اول، بیروت، نشر دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ه ق.
۴. ابن درید، محمد، جمهره اللغه، چاپ اول، بیروت، نشر دار العلم للملایین، ۱۹۸۸ م.
۵. ابن سیده، علی بن اسماعیل، المحکم و المحيط الاعظم، محقق/ مصحح: عبدالحمید هندای، چاپ اول، بیروت، نشر دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۱ ه ق.
۶. ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغه، محقق/ مصحح: عبدالسلام محمد هارون، چاپ اول، قم، نشر مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴ ه ق.
۷. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، چاپ سوم، بیروت، نشر دار صادر، ۱۴۱۴ ه ق.
۸. ابوجیب، سعدی، القاموس الفقهی لغه و اصطلاحا، چاپ دوم، دمشق، نشر دار الفکر، ۱۴۰۸ ه ق.
۹. ازهری، محمد بن احمد، تهذیب اللغه، چاپ اول، بیروت، نشر دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۱ ه ق.
۱۰. بخاری، صحیح البخاری، بی جا، نشر دار الفکر، ۱۴۰۱ ه ق.
۱۱. تهانوی، محمدعلی بن علی، کشاف اصطلاحات الفنون، محقق/ مصحح: علی دحروج، چاپ اول، بیروت، نشر مکتبه لبنان ناشرون، ۱۹۹۶ م.
۱۲. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، محقق/ مصحح: احمد عبدالغفور عطار، چاپ اول، بیروت، نشر دار العلم للملایین، ۱۳۷۶ ه ق.
۱۳. حرانی، احمد بن عبدالحلیم بن تیمیه، صارم المسلول علی شاتم الرسول، محقق: محمد بن عبدالله بن عمر حلوانی/ محمد کبیر احمد شودری، چاپ اول، بی جا، ۱۴۱۷ ه ق.
۱۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، چاپ اول، بیروت، نشر دار القلم، ۱۴۱۲ ه ق.
۱۵. زمخشری، محمود بن عمر، اساس البلاغه، چاپ اول، بیروت، نشر دار صادر، ۱۹۷۹ م.
۱۶. سبجانی، جعفر، الحوار مع الشیخ صالح الدرویش، نشر مشعر، بی تا. (نسخه از قائمیه اصفهان)
۱۷. _____، الملل و النحل، بی جا، بی تا.
۱۸. _____، اضواء علی العقائد الشیعیه الامامیه، بی جا، بی تا.
۱۹. _____، الانصاف فی مسائل دام فیها الخلاف، بی جا، بی تا.
۲۰. _____، رسائل و مقالات، بی جا، بی تا.
۲۱. _____، سلسله المسائل العقائدی، بی جا، بی تا.
۲۲. _____، سیمای عقاید شیعه، نشر مشعر، بی تا. (نسخه از قائمیه اصفهان)
۲۳. _____، عدالت صحابه، نشر موسسه امام صادق علیه السلام، بی تا. (نسخه از قائمیه اصفهان)
۲۴. _____، مفاهیم القرآن، بی جا، بی تا.

۲۵. شهرزوری، عثمان بن عبدالرحمن، مقدمه ابن الصلاح، محقق: ابو عبدالرحمن صلاح بن محمد بن عویضه، چاپ اول، بیروت- لبنان، نشر دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۶ ه ق.
۲۶. شهرستانی، محمد بن عبدالکریم، الملل و النحل، محقق: محمد سید کیلانی، بیروت- لبنان، نشر دار المعرفه، بی تا.
۲۷. صاحب، اسماعیل بن عباد، المحيط فی اللغه، محقق/ مصحح: محمد حسن آل یاسین، چاپ اول، بیروت، نشر عالم الکتب، ۱۴۱۴ ه ق.
۲۸. طریحی، فخر الدین بن محمد، مجمع البحرین، محقق/ مصحح: احمد حسینی اشکوری، چاپ سوم، تهران، نشر مرتضوی، ۱۳۷۵ ه ش.
۲۹. عسکری، سید مرتضی، معالم المدرستین، بیروت- لبنان، نشر موسسه النعمان، ۱۴۱۰ ه ق.
۳۰. علیانسیب، سید ضیاء الدین، صحابه در قرآن، چاپ سوم، قم، نشر موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۳ ه ش.
۳۱. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، چاپ دوم، قم، نشر هجرت، ۱۴۰۹ ه ق.
۳۲. فیروز آبادی، محمد بن یعقوب، القاموس المحيط، چاپ اول، بیروت، نشر دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ه ق.
۳۳. فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، چاپ دوم، قم، نشر موسسه دار الهجره، ۱۴۱۴ ه ق.
۳۴. مالکی، حسن بن فرحان، الصحبه و الصحابه، بی جا، بی تا.
۳۵. مامقانی، عبدالله، مقباس الهدایه، محقق: محمدرضا مامقانی، چاپ اول، قم، نشر دلیل ما، ۱۳۸۵ ه ش.
۳۶. مدنی، علی خان بن احمد، الطراز الاول، چاپ اول، مشهد مقدس، نشر موسسه آل البیت علیهم السلام لاحیاء التراث، ۱۳۸۴ ه ش.
۳۷. مرتضی زبیدی، محمد بن محمد، تاج العروس، محقق/ مصحح: علی شیری، چاپ اول، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴ ه ق.
۳۸. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، چاپ سوم، بیروت- قاهره- لندن، نشر دار الکتب العلمیه- مرکز نشر آثار علامه مصطفوی، ۱۴۳۰ ه ق.
۳۹. موسی، حسین یوسف، الافصاح، چاپ چهارم، قم، نشر مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۱۰ ه ق.
۴۰. مهنا، عبدالله علی، لسان اللسان، چاپ اول، بیروت، نشر دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۳ ه ق.

(ب) پایان نامه

احدی پور، فهیمه، مستندات قرآنی اهل سنت در نظریه عدالت صحابه، سطح دو حوزه (عمومی)، حوزه فاطمه الزهرا آذر شهر، ۱۳۹۶ ش.

(ج) نرم افزار

۱. آثار آیت الله سبحانی
۲. قاموس
۳. مکتب اهل بیت

